Murányi Tibor

A VALLÁS A PUSZTA ÉSZ HATÁRAIN TÚL

Miután a Konvent 361:360 arányban a halálára szavazott, 1793 gyászos januárjában XVI. Lajost kivégezték a párizsi Concorde téren. Különös, és aligha véletlen egybeesés, hogy a politikai-társadalmi hierarchia iránt zajló terrortámadással egyidőben, ugyanebben az évben Immanuel Kant königsbergi filozófus *A vallás a puszta ész határain belül* címmel közreadta vallásfilozófiai-teológiai elképzeléseit. Anélkül, hogy kisebbíteni akarnók Kant tagadhatatlan érdemeit, máig ható, termékeny munkásságát a filozófia terén, megállapíthatjuk, hogy a „felvilágosodás" jegyében fogant vallásértelmezése nem állta ki az idők próbáját. Nem is állhatta ki, ugyanis még a modern vallásfilozófiai kutatások is rámutattak arra, hogy a vallás alapjaiban más és lényegesen több, mint az erkölcsi élet függeléke vagy végcélja. A vallás „puszta ész határain belüli", morális értelmezése nem más, mint intellektuális istengyilkosság. Kant teológiai munkássága rejtettebb módon ássa alá az igazi filozófia teológiai-metafizikai gyökereit, mint Descartes-é, aki szorosabban kötődött még a skolasztika korához, mint az közismert.[1] Való igaz, hogy ha a vallás fő célja nem volna más, mint az erkölcsi érzés élénkebbé és céltudatosabbá tétele, akkor a liturgikus cselekményeknek, a kultuszoknak merőben járulékos jellegük lenne (ez volt ugyanis Kant álláspontja). Mindez azonban nincs így. Ennek az írásnak az a célja, hogy bemutassa: a leghétköznapibb, de komoly vallásgyakorlás is többet jelent az erkölcsi életszabályok betartásánál és a vallásos ember értékfelfogása, életcélja fölülmúl minden elképzelhető földi-világi értéket és célt.

„Nem vagyok vallásos. De, különösképpen, teljesen csak a dolgoknak vallásos megértése tud kielégíteni" – írja Hamvas Béla „Egy csepp a kárhozatból" című művében. Az első mondat könnyen félreérthető, és félre is értik sokszor, amikor Hamvas valláshoz, akár a tételes valláshoz, az egyházakhoz való viszonyát vélik megfejteni a segítségével. Pedig nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ő maga írja „Apokaliptikus monológ" című önéletírás-szerű esszéjében ezt is: *„Tizennégy éves koromban az egyházba ezzel az igével vettek fel: légy hű mindhalálig és neked adom az élet koronáját."* A *Scientia sacra* utolsó szavai („végleges értelem") arra figyelmeztetnek, hogy Hamvas bizonyosan vallásos volt, mégpedig olyan módon, hogy az embert és az életet Isten felé vivő hídként fogta föl és abban az értelemben is, hogy ezt a „végleges értelmet" látta a híd túlsó végén. Végtére vagy „vallásos" valaki, vagy tagadja az emberen túlit és a világfölöttit, harmadik lehetőség nincs.

[1] A filozófiatörténet sem Descartes, sem Kant életrajzában nem fordít elegendő figyelmet a vallásos neveltetés meghatározó szerepére és jelentőségére. Egyáltalán nem kap hangsúlyt mai kézikönyveinkben például, hogy a racionalista Descartes három különleges álomért hálából a lorettói Mária-kegyhelyre zarándokolt 1624-ben. Több mint érdekes, hogy Descartes keresztnevének jelentése: „újjászületett", Kant nevéé pedig „velünk az Isten".

A számtalan tevékenységi forma, kulturális terület és életfelfogás között, melyek mára elterjedtek világunkban, hihetetlenül és indokolatlanul kevés súly esik a vallási értékekre, a vallásos jellegű életfelfogásra, mely a történelem korábbi szakaszaiban oly nagy jelentőségű, szinte kizárólagos volt. Ez a jelenség annál érthetetlenebb és annál érdekesebb, mivel a művészet mint *divat* és mint *üzlet*, továbbá a filozófia mint *kedvtelés* viszonylag nagy területet birtokol kortársaink életében, nem beszélve a tudományról, mely egyenesen a legfőbb tekintéllyé, a mindennapokat, az életfelfogást is meghatározó fensőbbséggé lépett elő.

A tudomány, a filozófia, a művészet és a vallás végső kérdései nagymértékben hasonlók, e kérdésekre adott válaszaik pedig hol átfedik egymást, hol szöges ellentétben állnak. Mi magyarázhatja, hogy a tudománnyal és a művészettel oly sok kortársunk meglehetős lelkesedéssel, sőt szenvedéllyel, időt, pénzt, fáradságot nem kímélve foglalkozik, miközben a vallási kérdéseket figyelmen kívül hagyja? És akkor még nem is említettük a reneszánsz óta folyamatosan erősödő, a 20. században gyűlöletbe átcsapó vallásellenességet.

A jelenség oka bizonyára az, hogy a művészetet és a tudományt, de még a filozófiát is lehet *kedvtelésként, hobbyként* művelni, mégpedig olyan módon, hogy ez a kedvtelés átformálja, hosszú távon erőteljesen és nagymértékben átformálhatja a gondolkodást, a világszemléletet, miközben mégsem alakítja ki a gondolkodás, a világfelfogás harmonikus egységét, tehát abban igen gyakran kisebb-nagyobb ellentmondások lelhetők fel. (És most elsősorban ne barátaink, ismerőseink életére gondoljunk, hanem a sajátunkra, hiszen mások sorsában mindig könnyebben fölfedezzük az összse nem illő, egymást kioltó irányokat.)

A vallás viszont, mivel az emberi lény teljességét, lényegét célozza meg, fenyegető kérdőjeleket helyez el az egzisztencia sarokpontjain, az élet fordulópontjain, olyan kérdésekkel szembesít, melyeknek megválaszolása nem lehetséges hosszú távú és végleges elköteleződés nélkül. Ilyen elköteleződésre nincs szükség a tudomány vagy a művészet, de még a modern értelemben és módon (tehát többnyire komolytalan, íróasztali munkaként) művelt filozófia esetében sem. Lehet a költészet iránt rajongani, de a legnagyobb versek sem, Dosztojevszkij regényei sem, a középkor teljes művészete és részben a barokk festészet, szobrászat sem érthető meg alapvető vallásos hangoltság, beállítottság nélkül.

Vizsgáljuk most meg, milyen tulajdonságok elengedhetetlenek ahhoz, hogy a vallás által célba vett lehetőségek, távlatok fontosságát fölismerjük, továbbá melyek azok az értékek, amelyeket a vallás kínál számunkra és más módon nem is érhetők el.

feltételek és játékszabályok

Blaise Pascal híres érvelésében (*Gondolatok* 233.) fogadást ajánl, ami Isten kapcsán csak azoknak tűnik káromlónak és lelketlennek, akik nem látják meg a logikai-matematikai törvényekben is a mindent átható Tudás és Rend visszfényét. A lényeg, hogy aki Isten létére fogad – *és ennek megfelelően él* –, akkor sem veszít semmit, ha Ő mégsem léteznék – viszont *„hűséges, becsületes, alázatos, hálás, jótékony ember, őszinte, igaz barát lesz."*[2] Ha pedig Isten valóság, akkor a véges tétért cserébe végtelen, örök nyeremény jár. Ugyanakkor, mint minden nagyszabású játékban, itt is roppant komolyak és árnyaltak a szabályok, vizsgáljuk hát meg, melyek ezek.

Nehéz a vallás felé nyitott szívvel-lélekkel közelednie annak (s ma különösen sokan küzdünk ezzel), akiben nincs meg az *alázat* a tanítás, a dog-

[2] Blaise Pascal: *Gondolatok*. Budapest, 1983, Gondolat, 120. o.

mák igazsága, a szenthagyomány révén ránk maradt tanítási elemek, formulák és liturgikus követelmények iránt. Eleve nagyon kevesen nőnek már föl tisztán vallásos környezetben, a modern élet-, személyiség- és történelemfelfogás, az uralkodó ateista világnézet már kora gyermekkortól elülteti csíráit a cseperedő emberbe, akit felnőtt burokszerű páncél vesz körül, mely megakadályozza, hogy a szertartások és a tanítások *lényegét* meglássa, s így a sokszínűség mögött fölfedezze az egységet.

Joos van Wassenhove: Az apostolok áldozása (Urbino, Galleria Nazionale delle Marche; 1474)

Nem arról van szó, hogy szolgalelkű vagy „bigott" módon el kellene fogadni át sem látott, meg sem értett igazságokat, de gyermeki, tiszta érdeklődés nélkül nem lehetséges megszabadulni az előítéletektől, melyek épp a megértést teszik lehetetlenné. Szent Ágoston írja *A rendről* című művében (II. 9. 26.): *„minthogy mindenki csak tudatlanból válhat tudóssá, tudatlanként viszont nem tudhatja, milyen állapotban kell tanítói elé állnia, és milyen életmód teszi tanulékonnyá, mindazok előtt, akik nagy és rejtett dolgok tudására vágyakoznak, csakis a tekintély tárhatja ki a kaput. Aki ezen belépett, a legkisebb kétely nélkül követi az erkölcsös élet szabályait, s ha már ezek tanulékonnyá tették, akkor fog igazából tanulni, mégpedig először azt, hogy mily magasztos értelemmel bírtak akár azok a szabályok, amelyeket úgy követett, hogy még nem is értette őket, másodszor, hogy mi is maga az értelem, amelyet a tekintély bölcsőjében megerősödve most már éretten és értőn követ, azután, hogy mi is az a szellem, mely mindent magába foglal, vagy inkább ő maga minden, s végül hogy mi is a mindennek a mindeneken túli kezdete"*[3] – világosan kimondva, hogy az erkölcs nem célja, hanem feltétele mindenfajta benső átalakulásnak (mégpedig főként azok számára, akik „nagy és rejtett dolgok tudására vágyakoznak"), továbbá rávilágít az elővételezett, intuitív tudás, a tekintély iránti alapvető bizalom szükségességére. Hinni pedig elsőként abban kell, hogy létezik „mindennek mindeneken túli kezdete".

A vallás bensővé tételéhez, megértéséhez elengedhetetlenül szükséges a *szimbólumok, mitikus képek, liturgikus cselekmények iránti érdeklődés* is. Szükséges látni, hogy mindaz, ami hétköznapinak és megszokottnak tűnik, önmagán túlra is mutat, legyen akár egy kézmozdulat, vízcsepp vagy könyv. A liturgikus cselekmények az időtlen és a jelen pillanat, a mindenütt és az éppen itt lévő metszéspontjában állnak. Ha a „tárgyakban" sikerül meglátni, hogy többek önmaguknál, könnyebb lehet ugyanezt a felismerést elérni lelkiállapotok, gondolatok, cselekvések esetében is. Mircea Eliade kutatásai óta aligha lehet tagadni, hogy még hétköznapi szokásaink mögött is a megszentelés és megszentelődés alapvető igénye fekszik – legyen szó akár „ünnepi" étkezésről,

[3] *Szent szerelem. Keresztény himnuszok és Szent Ágoston tanításai.* http://mek.oszk.hu/00500/00503/00503.htm#65 (utoljára megtekintve: 2014. július 31.)

emelkedett szóhasználatról vagy olimpiai éremosztásról. Mindezek csupán liturgiapótlékok: a vallástalan ember kétségbeesett próbálkozásai a szentség újrateremtésére egy olyan világban, mely a szentség igazi formáit végletesen tagadja.

Szükség van *türelem*re is. Egy vallást éveken, esetleg évtizedeken át kell értőn tanulmányozni, művelni, átélni, hogy teljes szépsége, mélysége föltáruljon. Ez a türelem összefügg az akarat nehéz iskolájával: amiről legalább eszemmel tudom, hogy föltétlenül fontos, amellett kitartok fáradtság, unalom, ellenszenv esetén is; akkor is, ha értelmetlennek tűnik. Az akarat türelmes hűsége a hit, nem pedig valami láthatatlanban való reménykedés. A „kibírhatatlanul unalmas" és gyakran valóban felháborítóan profán témájú prédikációk, a „monoton" szertartások közben az ember futólag gondolhat arra, mennyi órát, napot tölt sokkal értelmetlenebb tevékenységeivel, munkáival és szórakozásaival, teljesen céltalan társalgásokkal, értelmetlen olvasmányokkal vagy sportközvetítések nézésével, amelyek ellen ugyanakkor sokkal kevésbé tiltakozik – pedig azok egy fikarcnyival sem viszik életét közelebb célja felé, legtöbbször inkább csak eltávolítják attól.

Végül, de nem utolsósorban elengedhetetlen a *teljesség iránti rajongás*, mind a teljes megértés, mind a teljes önátadottság és birtoklás értelmében.

A várható nyeremény értéke

Összegezve tehát: ahhoz, hogy a vallás betöltse célját, szükségeltetik alázat, türelem, a teljesség és a szimbólumok érzékelésének képessége – de magyarázatra vár, hogy miért e számos követelmény és feltétel? Mi az, amit a vallás nyújtani tud a törekvő számára?

Mindent átfogó és teljes, zavartalan összhangban lévő élet-, kozmosz-, történelem- és természetfelfogást, továbbá olyan emberképet, amit nem adhat meg egyetlen tudományos világnézet, filozófiai iskola vagy művészeti irányzat sem. A vallás elveire alapozott élet választ kap a kezdet és a vég, az eredet és a cél, a lelkiállapotok, a társadalmi viszonyok, a jó s a rossz örök kérdéseire. Ezeket a válaszokat nem kenetteljes és moralizáló, hanem józan, világos, férfias és harcos stílusban szerzi meg. Ha e feleletek mégsem, vagy nem így születnének meg a vallásgyakorlás során, akkor a „hívek" nem hívek, a papok (lelkészek) nem papok, a szertartások nem örökérvényű, fenséget árasztó formák, hanem csak modern, lesújtóan evilági pótlékok. Ha a liturgia nem azt sugallja, hogy a világon minden egyes szentség az egyetlen Szentség megsokszorozódott arculata, akkor nem az, aminek látszik, ezért nem érdemli meg még a kritikát sem. Világunk különben is bőven termi az álságot, a hazugságot, a képmutatást, de ennek sehol sincsenek olyan szomorú következményei, mint a vallási élet terén.

Az alázat gyümölcse a magasztos tanítás felemelő, az egész embert átalakító *megértése*. A türelem erénye hozza el a *teljesség* élményét: nem marad ki egyetlen életterület, a kozmosz egyetlen elrejtett zuga, a szépség egyetlen árnyalata sem a vallási, komplex világátélésből, minden az isteni ragyogás részévé változik. A szimbólumok iránti érzékenység *átlényegíti* mindazt, ami a földön körülvesz bennünket, megmutatja a jelenségek valódi, tündöklő oldalát. A jóság és a gonoszság egyaránt az egyetemes és értelmes terv részeként tűnik fel, a szépséges és a rút ugyanannak a részrehajlás nélküli, fenséges megjelenésnek két arcává válik.

A vallás ilyen megközelítése, felfogása és átélése kiteljesít minden egzisztenciális, művészi, tudományos és filozófiai törekvést. Miközben megfosztja ezeket a tevékenységeket csalóka, ábrándszerű és hiú vonásaiktól, ugyanakkor a végtelenhez, Isten dicsőségéhez kapcsolja őket. Aligha lehet kétségünk, hogy a vallás ezen értelmezésében egyetértene Kant, Pascal és Hamvas is.